

JOGTÖRTÉNETI TÖREDÉKEK AZ 1809. ÉVI NEMESI FELKELÉS FEJÉR MEGYEI ESEMÉNYEIRŐL

ELŐSZÓ

A magyar nemesi felkelés Jókai szavaival élve, „a legjobban elrágalmazott név a magyar történetben. Megverve ellenség vérontó vasától, királyi haragnak aranypálcájától, saját nemzetének gúnykorbácsától. Lerongyolva, lepiszkolva, kinevetve; a csatadombon hagyva, nem mint tisztességes halott, akit, ha atyafiai el nem temetnek, eltemeti vadállat, vadmadár; hanem mint madárijesztő váz, ott feledve a tarló közepén, s szélre, viharra, esőre bízva, hogy tépje szét, mállassa el, míg magától széthull.”

A nemesi felkelésről sokáig ez a kép élt a magyar köztudatban. Ezért elsősorban – s ezt majd később részletezzük – az akkori politika és a bécsi udvar volt felelős. E rövid tanulmány célja, hogy a sztereotípiák és legendák által elhomályosított történelmi múlt egy vékony szeletéről valós képet nyújtson, s korabeli dokumentumok alapján bemutassa az 1809. évi insurrectio Fejér megyei történetét.

A felkelés intézményének fejlődéséről és szabályairól terjedelmi okokból nincs lehetőség részletesebben szólni, ezért előljáróban annyit szükséges megjegyezni, hogy azt a bécsi udvar már régóta próbálta felülről megreformálni, de mindig a rendek makacs ellenállásába ütközött. Így volt ez 1807-ben is, amikor gyakorlatilag semmiben nem tudtak megegyezni. A rendek mindent megtettek, hogy elhárítsák Károly főherceg szándékát, ő ugyanis a felkelő csapatokat be akarta olvasztani a rendes hadseregbe.¹

1808-ban a franciák súlyos vereségeket szenvedtek Spanyolországban, így egy újabb franciaellenes háború került kilátásba. Ennek előkészítésére hívták össze 1808 augusztusára Pozsonyba az országgyűlést. A vármegyék „jóérzelmű” követeket küldtek, így az egy évvel korábbi ellenzék alig képviseltette magát.² A háború ellen csupán Heves vármegye tiltakozott.

1808. augusztus 31-én Boros Jenői Atzél István személynök nyitotta meg az országgyűlést a következő mondatokkal:

„Mindezek nem csak megtántoríthatatlan s állandó hivatásra, hanem szeretetre és egyenes bizodalomra is indítanak bennünket, mely érzelmeket úgy, mind boldogságunknak gyámolít, szívünkben éleszteni és fenntartani szükség. Mert ha egyszer szeretetünk és bizodalomunk hanyatlík, boldogságunknak elenyészni kellekik.”³

Ez az alaphang végigkísérte az egész tanácskozást, a nemzet igaz, benső ragaszkodásáról, bizalmáról és áldozatkészségéről tanúskodik.

Ilyen körülmények között alkották meg az általános felkelésről szóló 1808:2. törvénycikket és a hadi szemlééről szóló 1809:3. törvénycikket, melyek részletességük és átfogó jellegük miatt is a nemesi felkelés intézményének kiteljesedését, és egyben utolsó nagy erőpróbáját jelentették.

1. A FELKELÉS ELRENDELÉSE ÉS A CSAPATOK KIÁLLÍTÁSA

1809. február 8-án az Udvari Haditanács úgy döntött, hogy háborút kell indítani Napóleon ellen. Egy hónappal később I. Ferenc elrendelte, hogy kezdjék meg a nemesi felkelés összehívásának előkészületeit.

A fejér megyei közgyűlés március 8-án Székesfehérváron vendégül látta a nádort, aki a király február 19-ei parancsát így adta elő:

[...] mivel a monarchiát fenyegető veszedelemnek nagysága elmúlhatatlanul azt kívánja, hogy azon segítségen kívül, amely a legközelebb elmúlt országgyűlésen ajánlatott, még nagyobb és nevezetesebb ajánlások tétessenek, azért is Öfelsége, azon kívül, hogy a megajánlott 20 000 rekrutának⁴ mentől előbb lehető kiállítását, és a nemesi felkelő seregnek is, minden haladék nélkül való rendbe szedését is a fegyvergyakorlásra való kiállítását rendeli. [...] hogy azon ne-

¹KISFALUDY SÁNDOR: *Kisfaludy Sándor Hátrahagyott Munkái*, 1931, Győregyházmegyei Alap Nyomdája, Győr, 51. o.

²R[UGONFALVI] KISS ISTVÁN: *Az utolsó nemesi felkelés századik évfordulója emlékére*, 1. kötet, 1909, Benkő Gyula könyvkereskedése, Budapest, 17. o.

³Uo. 19. o.

⁴Újoncok.

mesi lovassághoz, a kinek a törvény szerint úgy is lovon kell felkelni, több lovasok adassanak [...] hogy akik nagyobb tehetséggel és értékekkel áldattak meg, azok fejedelmekhez, s hazájokhoz való szereteteből, önként való lovasokat fogadjanak, és azokat akár a cs. kir.⁵ rendszer sereghez, akár a felkelő nemességhez állítsák [...]»⁶

Ezután a közgyűlés kinevezte az 1808:3. törvénycikknek megfelelően a szemlét⁷ levezénylő deputatiót⁸. A bizottság elnöke Ürményi József⁹ főispán volt. A tagjai Szegedy Pál nagyprépost, gróf Schideg Tamás, gróf Győry Ferenc, báró Luzsénszky József generális, Ürményi Miksa első alispán, Marich Dávid másodalispán, Nagy Ignác, Kazay István, Végh Ignác és Eklér Mihály táblabírók illetve a járási szolgabírók voltak.¹⁰

Az újoncmegajánlásból Fejér vármegyére 273 fő kiállításra jutott, emellett 100 kocsit és lovat valamint 28 szolgát kellett a megyének a királyi seregek számára biztosítani.¹¹ Az országos összeírás alapján 3122 nemes volt Magyarországon, akiknek éves jövedelme 3000 forint felett volt, tehát lovas szolgálatra lehetett őket kötelezni. Ezzel szemben 27 166 nemes vagyona alapján csak gyalogosként szolgálhatott. Ezen az arányon mindenképpen változtatni kellett.

A fejér megyei felkelő nemes sereget öt szakaszba osztották. Három lovasra és két gyalogosra. Ebből az elsőbe tartoztak azok a lovasok, akiknek 2-3000 forint volt az éves bevétele. Ők a felszerelésüket a maguk költségén szerezték be. A második szakaszban lévő nemesek 1-2000 forint jövedelemmel bírtak, ők gyalog tartoztak felkelni. Saját költségükön azonban lovon is hadba szállhattak, ez esetben a lóporciót a felkelési (konkurrenciális) pénztárból kapták. A harmadik szakaszba azok tartoztak, akik vagyonuk alapján csak gyalogosan kelhettek fel, de mindenképpen lovon szerettek volna. Ők a fegyvert, a havi zsoldot (hópénzt) és a lóporciót a királyi tárházából, az egyéb felszereléseket pedig a felkelési pénztártól kapták. A negyedik szakaszba a saját költségükön hadba vonuló gyalogosok, az ötödikbe a pénztár költségén felkelő gyalogosok tartoztak.¹²

1. táblázat. A fejér megyei inszurgensek eloszlása az első szemle után a megyei közgyűlési jegyzőkönyv alapján.

	1. osztály	2. osztály	3. osztály	4. osztály	5. osztály	Összesen
Lovasság	78	14	235	—	—	327
Gyalogság	—	—	—	29	281	300

Majd a közgyűlés kinevezte a főtiszteket is. A lovasság parancsnoka az alapi Salamon Mihály, Mária Terézia katonai rendjének kiskeresztes vitéze lett. A lovas kapitányok Nagy Ignác, Maceovits György, Brunswick Ferenc és Mészöly Gábor lettek. A főhadnagyok Salamon András, Fiáth János, Rosty János és Kis Sándor, az alhadnagyok tabajdi Simontsits József, Millaschin Márk, Szluha Sándor és Eklér Mihály voltak. A gyalogság kapitánya Pribék József testőrkapitány lett.¹³ Egyes szerzőknél eltér a tisztikar névsora, ennek az az oka, hogy időnként változott az állomány, egyeseket előléptettek, míg másokat másik beosztásba helyeztek. Ez a névsor a megyei jegyzőkönyvben található, március 29-ről. A májusban megtartott szemle névsorával kezdődik a parancskönyv, ahol Salamon András másodkapitány, Simontsits József pedig főhadnagy.¹⁴

⁵ Császári és királyi.

⁶ FML, Nemesi Közgyűlési jegyzőkönyvek (továbbiakban: N. K. jkv.), 33. kötet, 1809. március 8. 311.

⁷ Az írásos dokumentumokban legtöbb helyen a szemle helyett a latinból származó lustra (lustratio ige ragozott alakja) szó szerepel, magyar ragokkal ellátva. Jelentése: megsemmisítés, bejár, csapatszemplét tart.

⁸ Követség, bizottság, választmány.

⁹ Ürményi nemesak főispán, de királyi kamarás, titkos tanácsos, Szent István apostoli király jeles rendjének nagykeresztes vitéze, országbíró, a magyar királyi helytartó tanács tanácsosa és a hétszemélyes tábla társbírája is volt. Az 1808 4. törvénycikk a bandériumok megvizsgálására kiküldött bizottság elnökévé is őt nevezte ki. Itt jegyezzük meg, hogy a vezetéknév helyesírását a pontosabb azonosítás végett korhűen alkalmazza a dolgozat, a keresztneveket viszont a mai helyesírásnak megfelelően.

¹⁰ VIZI LÁSZLÓ TAMÁS: Az utolsó nemesi felkelés Székesfehérváron és Fejér vármegyében, in VERESS D. CSABA (szerk.): *A napóleoni háborúk és a magyar nemesség*, 1992, Veszprémi Múzeumi Konferenciák 2, Veszprém, 30. o.

¹¹ FML, N. K. jkv., 33. kötet, 1809. március 6. 180, 181.

¹² FML, N. K. jkv., 33. kötet, 1809. március 29. (jelzetlen).

¹³ FML, N. K. jkv., 33. kötet, 1809. március 29. (jelzetlen).

¹⁴ FML, Fejér Vármegye Insurrekciós bizottságának iratai, parancskönyv (továbbiakban A. I. B. pkv.).

A lovasság alapegysége a század, régi magyar nálattal svadrony, latinul escadron volt. Két század tett ki egy divíziót, azaz hadosztályt és három divízió tett ki egy lovasezredet. Egy ezred 1099 főből állt. A gyalogság alapegysége is a század, hat század egy 1216 fős zászlóaljat alkotott.¹⁵

Elrendelték továbbá, hogy az egy századon felüli gyalogosokból lovasok legyenek, mert a lovasok nem tettek ki egy divíziót. Egy gyalogszázad tagjai: 1 kapitány, 1 főhadnagy, 2 alhadnagy, 2 strázsamester, 12 káplár, 12 szabados, 2 dobos, 1 ács, 168 közvitéz, összesen 201 fő.¹⁶

Egy lovasszázad összesen 178 főből állt. Ez 2 századost, 2 főhadnagyot, 2 alhadnagyot, 2 strázsamestert, 18 káplárt, 1 trombitást, 1 kovácsot és 150 közvitézt jelentett.¹⁷

A lovasok országos egyenruhája világoskék volt, világosabb kék zsinórral, sárga gombokkal és kerületenként változó színű csákókkal. A dunántúliaknak, így a fejér megyeieknek is vörös, a Dunán inneni kerület csapatainak fekete, a tiszántúliaknak zöld, a Tiszán inneni felkelőknek kék csákójuk volt. A gyalogosok ruhái is kék színben pompáztak, a hajtókaik színe a csákóknak megfelelően változott.¹⁸



1. kép. A fejér megyei felkelők zászlója.

Március 29-én kinevezték az állandó insurrectió bizottságot, amely a felkelés ideje alatt ellátta a szervező munkát. Tagjai: Ürményi Miksa első alispán, Szegedy Pál nagyrépost, gróf Schmideg Tamás, Luzsénszky József generális, szolgálgyházi Marits Tamás, Végh Ignác, Zlinszky Ignác és Eklér Mihály táblabírók, Marich Dávid másodalispán, Kazay János főjegyző, Zlinszky Imre, Jankovits József és Pázmándy Károly főszolgabírók, Magyary Péter főadóvevő voltak.¹⁹ Látható, hogy e bizottság és a szemlebizottság között meglehetősen nagy volt a személyi átfedés.

Annak ellenére, hogy az 1808:2. törvénycikk tág teret engedett a királynak a felkelést illetően, csak nyilvánvaló betörés és veszedelem esetére lehetett nemesi felkelést hirdetni. Erre április 10-én utasította József nádort, amikor az előkészületek már javában folytak:

„Ő felségének kegyelmes koronás Fejedelmünknek Alttöttingenben, Ausztriában e folyó esztendei áprilisi 10-én 3719 szám alatt Ő Felségének saját aláírása alatt költ kegyelmes parancsolatja, mellyben [...] nagy szívbeli fájdalommal kellett Ő Felségének észrevenni a dolgok fekvéseinek már odalett jutását, hogy a Monarchiának bátorsága és méltósága, melly leginkább abban áll, hogy annak senki törvényt nem szabjon, nem másképp hanem csak háború útján tarthatik fent. [...] azért Ő Felsége a magyarokat [...] a Királynak Házának Ő és ősi alkotmányok védelmezése végett fegyverre szollítani, és a fegyverre kelést az 1808-ik esztendei 2-ik articulus szerént kihirdetni kegyelmessen méltóztatik. [...]”²⁰

Az osztrákok három fronton támadtak, de a szükséges előkészületeket nem tették meg, így a támadókból hamarosan védekezők lettek s nem tudtak ellenállni Napóleon hadainak. Ebben a válságos időszakban, április 23-án hívták fegyverbe a nemeseket.

Május 1-jén felolvasták a közgyűlés előtt József nádor április 27-én, 1017. szám alatt kelt parancsát, mely szerint a sorozást és a második szemlét május 15-ig fejezzék be, hogy a további utasításokat megkaphassák. A megyei jegyzőkönyvben a levél felolvasása után hozzáfűzték, hogy:

„A levél érkezése előtt olyan rendelések tétettek, hogy mind a lovas, mind a gyalog tisztek folyó hó első napjára, a közlovasok f. h. 4-ére a gyalogok pedig ugyanezen hó 6-ára Fejérváron meg-

¹⁵ R. KISS: i. m. 46-47. o.

¹⁶ Uo. 48. o.

¹⁷ Uo. 47. o.

¹⁸ Uo. 38. o.

¹⁹ FML, N. K. jkv., 33. kötet, 1809. március 29 (jelzetlen).

²⁰ Fejér Megyei Levéltár (a továbbiakban FML), Fejér vármegye Nemesi Közgyűlésének iratai (Acta Congregationalia), Közgyűlési jegyzőkönyvek (Protocolla congregationum), 33. kötet, 1809. május 8. 471.

jelenjenek, és mivel az most itt jelenlévő Brigadéros Generalis Andráshy úr azt mondta, hogy ezen megyebeli felkelő katonaság lustráját ez hónap 13-án fogja tartani, reméljük hogy addig szeregeinket minden készülétekkel úgy elfogjuk készíteni, hogy mindjárt a lustra után a concentratio linea felé lehet őket indítani [...]”²¹

A második szemle megtartása után a csapatoknak azonnal a Győr és Keszthely között koncentrációs helyekre kellett indulniuk, tehát – annak ellenére, hogy a törvények előírták – idejük sem volt a két hetes fegyvergyakorlásra. A fegyvereket és a ruhákat a második mustra alkalmával kellett kiosztani. A Dunán innen és túl lévő megyék a budai fegyvertárból kapták a fegyvereket. A gyalogos puskák egyharmada könnyű, kétharmada nehézfegyver volt, de utóbbiakat lassanként könnyebbekre visszacserélték.²²

A legtöbb vármegye nem tudott önálló ezredet vagy zászlóaljot kiállítani, így a nádor által készített beosztás alapján több megyét összevontak. A csapatokat arról a megyéről nevezték el, amely a legtöbb katonát adta. Így kerültek össze május 18-án a fejér és veszprém megyei lovasok, s alkották a veszprémi lovasezredet. A kapitány gróf Zichy Ferenc, a főhadnagy pedig Salamon Mihály volt.

A fejér megyei gyalogságot a tolna megyeiekkel vonták össze és így jött létre a fejér megyei 10. gyalogzászlóalj. A kapitány Pribék József volt. Ebből a későbbiekben konfliktus is adódott. Júliusban Pribék kapitány levelet írt Komáromból a megyei insurrectiók bizottságnak, hogy a tolna megyei Benyovszky Károly kapitánnyal a rangelsőségen nem értettek egyet. Benyovszky arra hivatkozott, hogy őt korábban nevezték ki, tehát ő a rangidős kapitány. Igazságot végül a nádor szolgáltatott, s amiatt, hogy a zászlóaljban sokkal több volt a fejér megyei gyalogos, mint a tolnai, Pribék lett a rangidős kapitány.²³

A nemesség erején felül teljesített, s a törvényes kötelességen felül rengeteg lovast és gyalogost állított ki. Így a felkelés végső mérlege: 17 266 lovas és 20 361 gyalogos, bár ezek a számok valószínűleg pontatlanok a később részletezett okok miatt. Ezeket 18 lovas ezredbe és 19 gyalogzászlóaljba osztották szét. A következő oldalon található 3. számú táblázat R. Kiss István adatai alapján azt mutatja be, hogy megyénként mekkora haderőt sikerült fegyverbe hívni. Az összesítésben a két fő csoportot a gyalogság és lovasság alkotja, ezeken belül pedig a törvényben meghatározott osztályok szerepelnek, amelyeknek besorolási kritériumai a következők voltak:

2. táblázat A felkelő osztályok jövedelem szerinti beosztása az 1808:2. tc. alapján.

Felkelés módja			
Lovasság		Gyalogság	
Osztály	Éves jövedelem	Osztály	Éves jövedelem
1.	legalább 3000 forint	1.	legalább 1000 forint
2.	2-3000 forint	2.	Kevesebb, mint 1000 forint, a pénztár támogatta őket
3.	1-2000 forint	3.	önkéntesek
4.	Kevesebb, mint 1000 forint, a pénztár támogatta őket	—	—
5.	önkéntesek	—	—

²¹ FML, N. K. jkv., 33. kötet, 1809. május 1. 467.

²² FML, N. K. jkv., 33. kötet, 1809. május 8. 471.

²³ FML, Fejér Vármegye Insurrectiók bizottságának iratai, lad. 6., jegyzőkönyv (továbbiakban A. I. B. jkv.), július 22. 1062.

DR. KESERŐ BARNA ARNOLD: JOGTÖRTÉNETI TÖREDÉKEK AZ 1809. ÉVI NEMESI FELKELÉS FEJÉR MEGYEI ESEMÉNYEIRŐL

A megyénkénti létszámot tartalmazó táblázatban található értékek megközelítő jellegűek, az adatok nem pontosak, a végösszegek között eltérés mutatkozik. A korabeli forrásokon is megfigyelhetők elszámolások, elírások, így teljesen pontos adatok nem állhatnak rendelkezésünkre. A hibahatár csupán 1-2 %, tehát a felkelő sereg nagyságának bemutatására mindenképpen alkalmas.

3. táblázat Az 1809. évi nemesi felkelés résztvevői megyei bontásban. R. KISS: i. m. 1. kötet, 42-43. o.

vármegye	Lovasság						Gyalogság			
	1. osztály	2. osztály	3. osztály	4. osztály	5. osztály	Összesen	1. osztály	2. osztály	3. osztály	Összesen
Abauj	39	13	19	126	10	207	26	575	-	601
Arad	48	-	-	-	152	200	27	118	-	145
Árva	-	-	-	-	61	61	10	133	-	143
Bács	48	-	20	65	224	357	7	198	-	205
Baranya	37	-	1	165	17	220	lovassághoz áttéve			-
Bars	32	-	2	-	300	334	40	269	-	309
Békés	11	-	-	76	89	176	lovassághoz áttéve			-
Bereg	7	1	10	-	75	93	7	403	-	410
Bihar	101	29	40	-	534	704	-	400	-	400
Borsod	37	5	3	-	150	195	39	1894	-	1933
Csanád	13	-	-	28	47	88	lovassághoz áttéve			-
Csongrád	10	-	4	123	138	275	lovassághoz áttéve			-
Esztergom	51	-	16	-	900	967	54	55	-	99
Fejér	67	13	19	126	10	419	43	196	-	239
Gömör és Kish.	1	1	6	124	150	282	104	571	202	877
Győr	40	3	29	228	52	352	8	458	-	466
Heves	74	-	2	450	-	526	63	1070	-	1132
Hont	32	10	21	-	150	213	135	290	-	425
Komárom	44	10	16	135	21	226	21	661	-	682
Krassó	17	1	-	25	56	97	lovassághoz áttéve			-
Liptó	1	3	8	-	50	62	7	187	-	194
Mármaros	-	-	-	-	183	183	2	1069	-	1071
Mosony	7	2	17	-	10	36	1	59	-	60
Nógrád	40	8	25	-	325	398	43	620	8	671
Nyitra	102	-	4	-	900	1006	295	532	-	827
Pest	218	12	14	321	491	1056	98	496	-	594
Pozsony	45	-	12	-	647	704	30	710	-	740
Sáros	35	-	5	-	145	185	112	87	-	199
Somogy	41	1	6	480	-	528	14	34	-	48
Sopron	42	-	15	317	-	374	8	435	-	461
Szabolcs	60	18	20	967	-	1065	lovassághoz áttéve			-
Szatmár	46	1	3	478	-	528	33	1333	-	1366
Szepes	59	-	5	-	145	185	50	106	-	156
Temes	68	-	-	29	104	201	lovassághoz áttéve			-
Tolna	54	-	13	109	-	176	36	124	-	160
Torna	5	-	-	-	25	30	7	204	-	211

Torontál	48	-	-	50	493	599	lovassághoz áttéve			-
Trencsén	26	2	6	-	300	335	52	399	-	451
Turócz	6	3	5	-	50	64	3	172	-	175
Ugocsa	2	-	-	23	2	27	9	166	-	175
Ung	8	2	6	-	75	91	12	250	-	262
Vas	77	-	204	599	-	880	60	1654	-	1714
Veszprém	43	14	21	558	44	680	3	1204	-	1207
Zala	53	4	27	816	-	900	4	1120	-	1124
Zemplén	30	17	16	465	-	528	76	736	-	812
Zólyom	17	-	2	42	64	125	4	110	-	114
kerületek:										
jász-kunság	287	-	-	-	-	287	gyalogost nem állítottak			-
hajdu városok	70	-	-	-	-	70	gyalogost nem állítottak			-
fiume	3	-	1	-	-	4	3	24	-	27
Összesen	2202	173	642	6925	7189	17299	1546	19122	210	20424

2. A GYŐRI CSATA

Napóleon magyarországi hadjáratáról mindenkinek elsősorban a győri (kismegyeri) csata jut eszébe. Pedig az ütközet hír(hedtség)e koránt sem állt összhangban jelentőségével. Ugyanis a győri csata csupán epizód jellegű, egyáltalán nem volt döntő fordulat a háború kimenetelében. Ezt mutatja a veszteséglista is. Ódor Imre szerint a köztudattal ellentétben ki kell emelnünk, hogy a felek majdnem egyenlő arányban álltak egymással szemben. Nem volt ott a csatában az összes felkelő ezred, sokuk még csak úton volt. Így 40 000 francia katona 22 ezer felkelővel és 19 ezer sorkatonával ütközött meg. Ebből a monarchia részéről 791 felkelő veszett oda²⁴, a sorhad Ódor szerint 6235 embert, R. Kiss szerint 5235-öt veszített. R. Kiss adatai részletesebbek, ezért az övét tekintjük irányadónak. A franciáknál 2500 ember esett el. Látható tehát, hogy ez nem kaptális veszteség, ami a háborút eldöntötte volna.

A csata előzményeire jó megvilágítást ad József nádor naplójából egy kis részlet:

„reggel: Nugent²⁵ tehetetlen, kapkod. Diszpozíciók még nincsenek.

8 óra: János főherceg véleménye, hogy legjobb a terepen felállítani a csapatokat.

9. óra: A sereg elrendezése befejeződött. Döntés: állásban várják be az ellenséget.

12. óra: A franciák lovasságot indítanak a győri állás fedezetlen balszárnya ellen, pontosan ott, ahol az inszurgens lovasságot felállították.”²⁶

Mint látható, az ellenség ott támadta meg a sereget, ahol a felkelők voltak, a balszárnyon. Ennek a biztosítása elmaradt, a jobbszárny alig avatkozott be a harcokba. A felkelők így kilátástalan helyzetbe kerültek.

A veszprémi lovasezredet, melyben ott voltak a fejér megyei lovasok is, az Ott-huszárokkal együtt a balszárny második harcvonalába osztották be. A bátor felkelők erősen betörték az ellenséges sorok közé, de túlerővel és kemény ellenállással találták magukat szembe, ezért kénytelenek voltak visszavonulni. Ezt az Ott-huszárok fedezték, így az ezrednek volt ideje a sorait rendezni és újra felvenni az alakzatot. Ezután még kisebb rohamokat intéztek a csapatok. A csata nehézségét az okozta, hogy a Medárd-napi esőzések miatt megáradt a Pándzsa-patak s ez a lovasságot lelassította. A francia tüzérségnek így könnyű célpontot szolgált-

²⁴ 7 tiszt elesett, 19 megsebesült, őrmestertől 765 alacsonyabb rangú katona esett el, sebesült meg vagy tűnt el.

²⁵ Laval Nugent von Westmeath (1777-1862), gróf, császári és királyi tábornagy, a 30. gyalogezred tulajdonosa, az 1848–49-es szabadságharcban a császári csapatok egyik tábornoka. 1809-ben már vezérőrnagyként János főherceg vezérkari főnöke volt.

²⁶ ÓDOR IMRE: A magyar nemesi felkelés utolsó csatája, in HONVÁRI JÁNOS (szerk.): *Győri Tanulmányok*, 7. kötet, 1986, Győr Megyei Város Tanácsa, Győr, 38. o.

tattak és elkezdtek löni őket. Ekkor fűjt visszavonulót a János főherceg s a csapatok Komárom irányába hátráltak. A veszprémi ezred vesztesége: 22 fő meghalt, 64 megsebesült vagy fogságba esett.

A visszavonulás után az ezredet Bonybe küldték, ahol 8 ágyút kellett őrizniük, s az ellenség közelében kellett éjszakázniuk, miközben már az egész sereg Ácson volt. Éjjel 2-kor indult útnak az ezred és egy karcolás nélkül, sikeresen leszállították az ágyúkat Komáromba.

A vereség egyértelmű oka a szervezetlenség, a rossz hadvezetés és az elégtelen felszerelés volt. Ilyen körülmények között a siker lehetetlen egy olyan korszerű és tapasztalt sereg ellen, mint amilyen a francia volt. Hogy János főherceg a hibáit elkendőzze, az inszurgenseket tette felelőssé. Gyávának és képzetlennek nevezte a felkelőket:

„A fölkelő zászlóaljak az első ágyulövésnél megszaladtak és semmitem állithatta meg őket. Figyelmeztetés, erőszak, minden hiábavaló volt. Mivel láttam, hogy inkább rendetlenséget okoztak, hagytam őket menni [...] Mindnyájunknak fáj, hogy annyi derék embert elvesztettünk azért, mert a fölkelők elhagytak s nekünk az ő visszavonulásukat kellett fődöznünk. [...] Véleményem szerint e csapatra nem sokat lehet számítani. Lovasságuk nem ura a lovának, a legszükségesebb mozdulatokra sincs beoktatva, a tisztek egész törzstisztekig épen olyan tudatlanok, de ezt a csapatot még lehet használni. Azonban a gyalogság valamennyi között a legrosszabb. A közemberek –köztük sok nemes ember– az ekétől jönnek és semmit sem tudnak. [...]”²⁷

Sajnos ez a politikai magatartás vezetett oda, hogy a költő Petőfi Sándor is – A nép nevében című versében – csak győri futásként emlegette ezt a napot. Az insurrectiót elsősorban a tagjai és Kisfaludy Sándor védte.

Kisfaludy volt a felkelés krónikása, felajánlotta irodalmi szolgálatait a nádornak, aki örömmel elfogadta. De nem csak tollal, hanem karddal is védte az országot, Zala megyében ezredesi rangig jutott. 1810. április 2-án kapta a megbízást a nádortól, hogy írja meg a felkelés hiteles történetét. Ezredek, osztályok iratai és Beckers nádori hadsegédnek az adatgyűjteményei szolgáltak alapul. Mindent, ami később bárkit is kompromittálhatott volna, ki kellett hagynia a műből. A nádor megkérte – demonstrálva hatalmas szerénységét – hogy ne írja bele az ő dicséretét, de Kisfaludy nem bírta megállni, a sorok között elrejtve azért mégiscsak méltatta. A munka lassan haladt, 1811. július 16-án küldte el Kisfaludy az utolsó részt. A munka a következő címet viseli: „Geschichte der Insurrection des aldes von Ungarn im Jahre 1809 und 1810”. De Bécsben nem fogadták kitörő örömmel ezt a hatalmas művet, ezért a titkos kabinet irattárába helyezték. Kisfaludy tanulmánya először 1931-ben jelent meg nyomtatásban, és akkor is csak németül.²⁸

3. AZ EZRED TOVÁBBI SORSA

Június 19-én Győr felmentésére Bősre vezényelték az ezredet, onnan pedig megint Komáromba. Ott pár napot gyakorlatoztak, majd június 22-én Tétre mentek. Június 27-én egy fél század József nádort kísérte el Pozsonyba. Július 6-án a fejér megyei századokat Ácsról Komáromba irányították, majd egy hónapi gyakorlatozás után augusztus 5-én az egész ezred Pápára ment, augusztus 25-én pedig Tétre laktáborba. Szeptember 8-án Pápoc majd Kenyeri voltak a felkelők állomáshelyei. Itt szintén hadgyakorlatokat végeztek és előőrsi szolgálatokat láttak el. Az október 10-i szemlén a nádor kitűnően képzettnek találta az ezredet. Ezt követően november 15-én Isztimérré majd Lovászpatonára és Fehérvárra vonultak, ahol a király tartott felettük szemlét, melyre később még kitérünk. Ezután ismét Lovászpatonára következett, mely a megyei felkelők utolsó állomása volt, ugyanis itt várták be a feloszlató parancsot.²⁹

4. A SZABADOS LOVASSÁG

1809. július 13-án a fejér megyei közgyűlés utasítást kapott, hogy bizonyos számú lovas sereget állítsanak ki. Ezeket tetszés szerint nevezhették felkelőknek vagy szabad seregnek, de a lényeg, hogy mindenképpen kiállítsák őket és osszák fel divíziókra. Nemesek és nemtelenek egyaránt tagjai lehettek. Előírták a ruházatukat is: kék nadrág és vászon ing, csizma, csákó, fehér köpeny és lovagló nadrág. A közgyűlés 200 főben határoz-

²⁷ VIZI LÁSZLÓ TAMÁS: A magyar nemesi felkelés utolsó katonai erőpróbája, in BOBORY ZOLTÁN (szerk.): *Fidelitate Mariae. Előadások 1994-1999*, 2000a, Szent István Művelődési Ház, Székesfehérvár, 121. o.

²⁸ Uo. 124. o.; KISFALUDY SÁNDOR: *Kisfaludy Sándor hátrahagyott munkái*, 1931, Győregyházmegyei Alap Nyomdája, 59-60. o.

²⁹ R. KISS: i. m. 2. kötet, 129. o.

ta meg a kiállítandó sereg nagyságát. A lovak beszerzésére Zlinszky Ignác táblabíró, a fegyverek, a szerzők és a ruhák megvételére pedig Végh Ignác táblabíró utasították.³⁰

Két nappal később Végh Ignác jelentette az insurrectió bizottságnak, hogy a szükséges kardok, pisztolyok, nyergek megszerzhetetlenek, a csákókat, a tarsolyokat és a kardszíjakat is csak aránytalan nagy áron lehetett volna megvenni, ezért a katonai kommisszióhoz fordult segítségért.³¹ Ismét két nap elteltével jelentette a derék táblabíró, hogy a megyebéli szíjgyártók és lakatosok nem tudnak a vármegyének gyártani, mert már az óbudai kommisszió számára vállaltak munkát. Így veszélybe került a szabados sereg felállítása. Miután azonban a kiállítás királyi parancs volt, a bizottság leszögezte, hogy a szíjgyártókat és a lakatosokat a munka elvégzésére, ha kell, erőszakkal vegyék rá.³²

Július 22-én Zlinszky Ignác lovakért ment Tolnába, ahol 17 ló megvásárlására 5275 forintot kért a megyei főadóevőtől, mely összeget ki is fizették.³³ Az alispán is igyekezett segíteni a szabadosok felállításában, s tudomására jutott, hogy a lovasberényi zsidóktól 292 forintos áron lehetne jó lovakat venni.³⁴ A lovak beszerzése gyorsan ment, augusztus elejére már az volt a probléma, hogy nem állt rendelkezésre elég istálló legény, aki a lovakat gondozhatta volna.³⁵

A ruhák elkészítésére Weidenfeld marsall³⁶ tett nagylelkű ajánlatot. Szabott, de varratlan anyagot küldött a megyének, ezek elkészítésére a megyei közgyűlés intézkedéseket tett.

A sereg felállítását egyedül a nyeregfák hiánya hátráltatta. A városra 100, a sármelléki járásra 120, a csákvári járásra 115 és a bicskei járásra 115 nyereg elkészítését rótták ki. A szíjgyártóknak „illendő” áron kellett árulniuk ezeket. A jegyzőkönyv szerint Végh Ignác talált egy Salamon nevű zsidót, aki 300 nyeregfát eladott volna 8 forintos áron, de a megye erre az ajánlatra már nem tartott igényt.³⁷

Szeptember 19-re, valószínűleg a Helytartó Tanács sürgetésének hatására is, már 350 embert és 342 lovat sikerült a szabados seregbe összeszedni.³⁸ Két nappal később kinevezték a szabados tiszteket. Annak ellenére, hogy a sereg élére, a strázsamesteri posztra Salamon Mihály Maceovits Györgyöt ajánlotta, a már korábban kiválasztott Schmideg Pál gróf kapta meg ezt a tisztséget. Az első kapitányok Kolosváry Antal, Kutas József és Kozláth Ignác lettek, míg második kapitány Hollner Alajos és Rosovits Farkas lett. Főhadnagyi rangot Poltzer Mátyás, Khor Ferenc és Hollner Ferenc kapott. Az alhadnagyk Salamon Ignác, Mihalko Antal, Vagner Antal, Róth György és Noszlopi Zsigmond voltak.³⁹

A főváros által felállított katonák 50 forint előleget kaptak, míg a fejér megyeiek csak 20-at, ám a vármegye felhívta a figyelmet arra, hogy a főváros sem ruhát, sem sapkát nem ad, így azt az 50 forintból kellett megvenni. Ezzel szemben viszont az megyebéliek a 20 forinton felül kapták ezeket a felszereléseket.⁴⁰

Látható, hogy a szabados lovasság felállítása mekkora erőfeszítésébe került a megyének. De nem sokkal a sereg kiállítása után a két hadakozó birodalom meg is kötötte a békét, így az önkéntesek nem estek át a tűzkeresztségen, nem vettek részt egy ütközetben sem.

5. A MÓRI REKVIZÍCIÓ TÖRTÉNETE

A főbb hadi események elkerülték Fehérvárt és a megyét is, de mégis volt egy érdekes találkozás a francia csapatokkal. A győri csata után néhány nappal, június 22-én egy hadi jelentés szerint az ellenséges csapatok már Fehérvár körül mozgolódtak. A Veszprémből érkezett bővebb tudósítások szerint 50 francia dragonyos⁴¹ tűnt fel, akik Zirc felé indultak. A megye a hír hallatán szolgabírókat küldött Várpalotára, Zircra, Kisbérre és Tatára, hogy figyeljék az ellenség mozgását.⁴²

³⁰ FML, N. K. jkv., 33. kötet, 1809. július 13. 679, A. I. B., július 13. 1039.

³¹ FML, A. I. B. jkv., július 15. 1043.

³² FML, A. I. B. jkv., július 19. 1050.

³³ FML, A. I. B. jkv., július 22. 1055.

³⁴ FML, A. I. B. jkv., július 22. 1061.

³⁵ FML, A. I. B. jkv., július 24. 1075, augusztus 5. 1097.

³⁶ Karl Philipp Freiherr von Weidenfeld (1741-1811).

³⁷ FML, A. I. B. jkv., augusztus 14. 1127.

³⁸ FML, A. I. B. jkv., szeptember 19. 1268.

³⁹ VIZI: *op. cit.* 1992, p. 35, FML, I. B. jkv., szeptember 9. 1241, szeptember 21. 1290.

⁴⁰ FML, A. I. B. jkv., szeptember 12. 1260.

⁴¹ Karabéllyal, vagy rövid szuronyos puskával felfegyverzett lovas.

⁴² FML, A. I. B. jkv., június 24. 961.

Június 29-én Fiáth József szolgabíró jelentette, hogy délután fél egykor ez az 50 dragonyos Móra érkezett, és 10 000 porció szénát, zabot, húst, kenyeret és bort rekviráltak⁴³. Két tiszt volt velük, ők báró Lusitzky Antalnál ebédeltek, s közölték vele, hogy hamarosan 3 divízió fog Móra bevonulni.⁴⁴ Ehhez képest, Marich Dávid és Végh Ignác jelentése szerint, július 2-án már semmi nyomuk sem volt a francia csapatoknak.⁴⁵

Ezután kuszálódtak össze a szalak. A magyar csapatok –ellenség nem lévén– erővel elvették a rekvirált termékeket, 30 ökörrrel együtt. Nagy József alispánt és komisszáriust Zámolyra vitték, s annak ellenére, hogy igazolta magát, egy Burgau nevű hadnagy öt huncutnak és akasztófára valónak nevezte, amiért az ellenségnek élelmet vitetett. A megye arra hivatkozott, hogy a főhercegség által adott titkos instrukció szerint is végre kellett volna hajtani a rekvizíciót, mert nem volt alkalmas sereg, aki az ellenségnek ellenállhatott volna. A General Commandó⁴⁶ rendelete szerint is a csekély bicskei sereg csak megfigyelésre volt alkalmas. A megye a mocskolódás ügyében elégtételért a nádorhoz, a főhadparancsnoksághoz és a főispánhoz fordult.⁴⁷

Július 21-én a bizottság előtt „nagy szívbéli fájdalommal és szomorúsággal” felolvasták a nádor levelét, melyben a megyét vétkesnek találták. Eszerint rekvizíciót csak akkor szabad teljesíteni, ha a megye területére nagyobb seregek törnének be. Portyázó seregeknek nem szabad élelmet adni, különösképpen úgy, hogy Bicskén császári katonaság volt, melyet informálni kellett volna az ellenség létszámáról, s így elfoghatták vagy elkergethették volna a franciákat. A megyét a helytelen eljárása miatt feddésében részesítették és óva intették a hasonló esetektől. Burgau hadnagyot is szintén megfeddték a mocskolódás miatt és a megye iránti tisztos illendőségre utasították.⁴⁸

Az ügyben a következő fordulat az volt, hogy augusztus 2-án Fiáth József szolgabíró jelentette, a móri incidenskor ő levelet írt a bicskei katonaság parancsnokának és azt el is küldte. Ezzel szemben viszont a katonaság azt állította, hogy ők semmiféle levelet nem kaptak. A történetek kivizsgálására Vicenty Ferenc szolgabírót kiküldték, aki nem sokkal később kelt jelentésében tudatta, hogy Fiáth József valóban elküldte az üzenetet egy lichtensteini huszár regimentbeli közlegénnyel. Így a megyét nem lehetett volna felelőssé tenni, mivel az szabályszerűen járt el, ezért tisztelettel kérték a nádort, hogy az igazságtalan ítéletet változtassa meg.⁴⁹ Arról, hogy ez megtörtént-e, nem maradt írásos forrás.

6. KÖTELESSÉGSZEGÉS A FELKELESBEN

Az emberi természet velejárója, hogy a kötelesség és kötelességszegés kéz a kézben járnak egymással. Ez az insurrectióval sem volt másképp. A jegyzőkönyvekben rendre találunk olyan bejegyzéseket, amikor szökevények elfogásáról vagy csalók leleplezéséről tudósítanak. Most nézzünk ezek közül néhány érdekesebb példát.

Július 17-én Eklér Mihály táblabíró Salamon Mihály ezredes nevében jelentette, hogy a Keresztesen lakó ifjabb Horváth Mihály maga helyett 70 forintért cserébe egy szabó legényt küldött a seregbe. Megállapították, hogy Horváth Mihályt a törvény kötelezte a személyes felkelésre és ez alól nem is lehetett felszabadítani. Ezért utasították, hogy az ezredbe tüstént térjen vissza, különben dezertőr módjára, vásra verten fogják oda visszavinni.⁵⁰

Szintén a Keresztesen lakó Kósa József is ezt a csalárdságot követte el, mivel odahaza „lappangott”. Az előbbi utasítások rá is vonatkoztak.⁵¹

A szerencsétlen győri ütközet után Balla János mészárosnak adta ki magát, hogy szabadon és feltűnés nélkül tudjon mozogni. Elrendelték az elfogását és az ezredhez visszaküldték.⁵²

Nemes Mohoss Mátyás álszent módon nyavalyatörést színlelt, s Lethenyey Imre káplárnak még pénzt is ígért, ha a csalásban segít neki. A pénzből egy részt ki is fizetett. Miután pedig Mohoss hazatért, egy asz-

⁴³ Követeltek.

⁴⁴ FML, A. I. B. jkv., június 29. 981.

⁴⁵ FML, A. I. B. jkv., július 2. 995.

⁴⁶ Cs. kir. magyarországi főhadparancsnokság.

⁴⁷ FML, A. I. B. jkv., július 2. 996.

⁴⁸ FML, A. I. B. jkv., július 21. 1054.

⁴⁹ FML, A. I. B. jkv., augusztus 2. 1086, augusztus 14. 1126.

⁵⁰ FML, A. I. B. jkv., július 17. 1044.

⁵¹ FML, A. I. B. jkv., július 17. 1045.

⁵² FML, A. I. B. jkv., július 18. 1047.

szonyt annyira megvert, hogy életben maradása is kétségessé vált. Elfogatását elrendelték, s ez 6 nap alatt meg is történt, vasra verve vitték vissza az ezredbe.⁵³

A vármegyéknek rendszeres feladatot jelentett az elszökösök elfogása. Ellenük a felkelés fegyelmi törvénye, az 1808:11. törvénycikk szerint jártak el. Ennek ismertetésére terjedelmi okokból nem kerül sor.

7. AZ INSURRECTIO PÉNZBELI HÁTTERE

Bármilyen furcsán is hangzik, az országgyűlés képtelen volt előre megbecsülni a felkelés költségeit. Ennek alapvető oka a felkelés természete. Azzal ugyanis, hogy csak az országba való betörés esetén lehet összehívni, a szükséges kiadásokat akkor kell megtenni. Viszont nyílt háború idején a hadi konjunktúra miatt a költségek akár meg is sokszorozódhattak, így képtelenség volt előre kalkulálni. Az országgyűlésben többen az ellen is tiltakoztak, hogy a felkelők számáról beszéljenek: „annyi lesz, amennyi kell, ha nagy veszély jön, mind ott leszünk, de a legnagyobb veszély abból származna, ha az ellenség megismerné az ország haderejét”. Mária Terézia a haderő meghatározhatatlanságát az ország hasznos titkának nevezte.⁵⁴

A felkelési pénztárhoz való hozzájárulás kulcsáról is nagy vita folyt az országgyűlésben. Három lehetőség jött szóba: kapuk után, telkek után vagy önkéntes megajánlásként. Az első kettő nem volt járható út, mert a porták és telkek felmérésére 1802-ben kiküldött bizottság nem tudta közmegelegedésre, igazságosan elvégezni a munkát. Így maradt az önkéntes felajánlás: „Legillendőbb egy szabad nemzethez, hogy adózásának módja az ő becsületére és lelkiismeretére bizattasson”⁵⁵

R. Kiss adatai szerint egy gyalogos közkatona teljesen felszerelve 74 forint 6 krajcárba, egy közhuszár 173 forint 22 krajcárba került. De az említett hadi konjunktúra miatt az árak folyamatosan emelkedtek.

Egy lovasezred havi fizetése és zsoldja 9450 forintot tett ki, emellé még 34 710 kenyér és ló porció és egyéb apróbb kiadások is járultak, tehát egy ezred havonta legalább 10 000 forintba került. A 18 ezred havi költsége ezek alapján 180 000 forintra rúgott.

Egy gyalogos zászlóalj havi kiadása 7000 forint volt, a 19 zászlóalj havonta 133 000 forintba került. Összeadva, az egész felkelő sereg havonta 313 000 forintot emésztett fel. És ezek csupán az állandó költségek, a felszerelések még nincsenek is benne.

A végrehajtás alatt kiderült, hogy minden felszerelés drágább a vártnál, így ezekkel és az állandó költségekkel együtt a felkelés időtartama alatt a legoptimistább számítás szerint is a lovasság 10 619 680 forint 64 krajcárba, a gyalogság 3 787 146. forintba, összesen 14 407 826 forint 64 krajcárba került.⁵⁶

8. A FELKELÉS FELOSZLATÁSA

A Habsburgok és franciák a hosszas háborúskodást a Schönbrunnban, október 14-én aláírt békével zárták le. A béke hírére a felkelők szerettek volna hazatérni, ám ezt I. Ferenc még József nádor kifejezett kérésére sem engedélyezte. Emiatt a felkelők tömegesen kezdtek megszökni.

November 3-án az insurrectio főhadiszállását áthelyezték Székesfehérvárra, hogy ott tartsák meg a felkelést lezáró nagyszabású hadiszemlét. November. 7-16. között nagyjából 15 000 inszurgens gyűlt össze a város körül a környező települések mellett. A három napos szemle 17-én vette kezdetét. Ez a rengeteg felkelő irtózatot terhelte a megyére, elszállásolni és élelmezni kellett őket. Pedig a köznépek igen nehéz sorsa volt, egy hónappal korábban a megyének enyhítenie kellett a szállítmányozási terheket, mert az őszi földművelésben szembeszökő hátrány keletkezett és élelembéli szűkösség is fenyegetett.⁵⁷

A szemle megtekintésére az uralkodó Tata, Kisbér, Kőrakás, Zámoly útvonalon érkezett Székesfehérvárra. A szemle első napján a tiszamelléki kerületek lovassága vonult fel, hadgyakorlatot is tartottak. A második napon a veszprémi gyalogzászlóalj tartott tüzérségi bemutatót, a harmadik napon pedig a dunamelléki kerületek ezredei mutatták meg magukat. Végül a felállított szabados csapat vonult végig Ófelseje előtt.⁵⁸

⁵³ FML, A. I. B. jkv., augusztus 25. 1175., augusztus 31. 1204.

⁵⁴ R. KISS: i. m. I. kötet, 36-37. o.

⁵⁵ Uo. 36-37. o.

⁵⁶ Uo. 47-49. o.

⁵⁷ FML, A. I. B. jkv. szeptember 29. 1320.

⁵⁸ VIZI: i. m. (1992), 36-37. o., VIZI LÁSZLÓ TAMÁS: A nemesi felkelés törvényi szabályozása a napóleoni háborúk idején, in PAJKOSSY GÁBOR (szerk.): *Politika, politikai eszmék, művelődés a XIX. századi Magyarországon*, 2000b, ELTE-BTK, Budapest, 126. o.

A szemle –a kedvezőtlen időjárás ellenére– fényesen sikerült. Ezt József nádor szavai tükrözik leginkább:

„Nyugodtan térek vissza, mert mindegyik csapatnál azt találtam, amit reméltem és amit jogom is volt várni, –engedelmességet, pontosságot, rendet és fegyelmezettséget. Meg vagyok győződve, hogy ugyanezt tanúsítanak a csapatok a harcmezőn is, miként ezt minden csapat teljesítene, amelyet forró hazaszeretet és kötelességtudás lelkesítenek... Elismerem a tábornok törzs-és főtisztek bűzgalmát s meghagyom, hogy köszönetem és megelégedésem a fölkelés tisztjeivel és legénységével közöltessenek.”⁵⁹

A nádor ezután még rövid ideig a városban tartózkodott, és építészeti tanácsot is adott. Javaslatára a Budai kapuval szembeni két házat a város lebontatta, s helyette sokkal tágasabb kaput épített, melyet azután Nádor kapunak, az utcát pedig Nádor utcának neveztek el. A látogatást megörökítő – eredetileg latin nyelvű – emléktábla ma is megtalálható a karmelita templom Kossuth utcai falán, és alatta az utókor által 1935-ben elhelyezett magyar nyelvű emléktábla is látható.⁶⁰



2. kép. Emléktábla a székesfehérvári karmelita templom Kossuth utcai oldalában.

November második felétől megkezdődött a felkelő csapatok hazavonulása, ezalatt a franciák is teljesen kivonultak az ország területéről. A hazatérés mégsem ment zökkenőmentesen. Pribék József kapitány levelében megírta, hogy a gyalogosok többsége mezítláb volt kénytelen menetelni, ezért sürgősen bakancsokat kért. A megye ezt példás gyorsasággal teljesítette. Ez a hiány a konkurrenciális pénztárnak volt felróható, erről nekik kellett volna gondoskodniuk.⁶¹

A hazatérő csapatokat mindenütt ünnepelték, a megyék –köztük Fejér is– olyan intézkedéseket hoztak, amik alapján a felkelés továbbélését feltételezhetnénk. Ez azonban nem így történt. A résztvevők még maguk sem sejtették, hogy ennek a sok évszázados hadi intézménynek az utolsó képviselői voltak. A reformkori politikai és társadalmi környezetben a nemesi adómentesség fundamentumaként szolgáló insurrectio nem létezhetett tovább. 1810 elején, bár még senki sem tudta, a nemesi felkelés hosszú története örökre véget ért.

ZÁRSZÓ

Az insurrectio nemcsak egy ősi hadi intézmény volt a magyar történelemben, hanem a rendi különbségek alapjául szolgált évszázadokon át. 1809-ig egyre részletesebb jogi szabályozást nyert, s ekkora érte el legkiforrottabb formáját. Azonban akkori politikának kényelmesebb volt saját hibáit elkendőzni, s inkább a felkelés hírét sárba tiporni. Ez hosszú évekig meghatározta a nemesi felkelésről alkotott képet. Meghajlunk R. Kiss István előtt, aki 1909-ben elsőként vállalkozott arra, hogy visszaszerezze az insurrectio megtépázott presztízsét és megcáfolja a felkelés körüli téveszméket és félreértéseket.

Az insurrectio immanens problémáját az jelentette, hogy már évszázadokkal a megszűnése előtt is katonailag elavulttá vált, de a magyar szokásjog olyan erős és élni akaró eleme maradt, hogy csak a polgári átalakulás tudta végleg elsöpörni. Nem a győri csata teljesítette be a felkelés sorsát, hanem a bécsi udvar. R. Kiss is megjegyezte, hogy a hálátlanság győzte meg ezt a nemzetet arról, hogy semmilyen áldozat sem elég

⁵⁹ VIZI: i. m. (2000a) 126. o.

⁶⁰ VIZI: i. m. (1992) 38. o.

⁶¹ Uo. 38. o.

az uralkodócsalád állandó jóakarátának és bizalmának megnyeréséhez. Ez a tapasztalat vezetett a '48-as eseményekhez.⁶²

FELHASZNÁLT IRODALOM

- [1.] KISFALUDY SÁNDOR: *Kisfaludy Sándor hátrahagyott munkái*, 1931, Győregyházmezei Alap Nyomdája.
- [2.] ÓDOR IMRE: A magyar nemesi felkelés utolsó csatája, in HONVÁRI JÁNOS (szerk.): *Győri Tanulmányok*, 7. kötet, 1986, Győr Megyei Város Tanácsa, Győr, 37-46. o.
- [3.] R[UGONFALVI] KISS ISTVÁN: *Az utolsó nemesi felkelés századik évfordulója emlékére*, 1-2. kötet, 1909, Benkő Gyula Könyvkereskedése, Budapest.
- [4.] VIZI LÁSZLÓ TAMÁS: Az utolsó nemesi felkelés Székesfehérváron és Fejér vármegyében, in VERESS D. CSABA (szerk.): *A napóleoni háborúk és a magyar nemesség*, 1992, Veszprémi Múzeumi Konferenciák 2, Veszprém, 29-43. o.
- [5.] VIZI LÁSZLÓ TAMÁS: A magyar nemesi felkelés utolsó katonai erőpróbája, in BOBORY ZOLTÁN (szerk.): *Fidelitate Mariae. Előadások 1994-1999*, 2000a, Szent István Művelődési Ház, Székesfehérvár, 119-128. o.
- [6.] VIZI LÁSZLÓ TAMÁS: A nemesi felkelés törvényi szabályozása a napóleoni háborúk idején, in PAJKOSSY GÁBOR (szerk.): *Politika, politikai eszmék, művelődés a XIX. századi Magyarországon*, 2000b, ELTE-BTK, Budapest, 5-18. o.

FELHASZNÁLT LEVÉLTÁRI FORRÁSOK

- [1.] Fejér Megyei Levéltár: Fejér vármegye Nemesi Közgyűlésének iratai, Közgyűlési jegyzőkönyvek, 33. köt.
- [2.] Fejér Megyei Levéltár: Fejér Vármegye Insurrectiós bizottságának iratai, lad. 6., jegyzőkönyv, parancskönyv, számadáskönyv, névsorok.

⁶² R. KISS: i. m. 1. kötet, 295. o.